

Клименко З.К., Рубцова Е.Л., Зыкова В.К. «Николай фон Гартвис — второй директор Императорского Никитского сада» (К.: Аграрна наука; Симферополь: Н. Оріанда, 2012. — 80 с.)

У монографії З.К. Клименко, О.Л. Рубцової, В.К. Зикової «Николай фон Гартвис — второй директор Императорского Никитского сада» висвітлюється життєвий шлях талановитого ботаніка, садівника та селекціонера Миколи Андрійовича Гартвіса (1824–1860) та його вклад у розвиток вітчизняної науки.

Монографія підготовлена визнаними фахівцями з ботаніки, селекції, історії науки — співробітниками Никитського ботанічного саду — Національного наукового центру НААН України д.б.н., проф. З.К. Клименко та м.н.с. В.К. Зиковою та Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України — д.б.н. О.Л. Рубцовою. У 2012 р. виповнюється 200 років Никитському ботанічному саду, тому видання, яке стосується діяльності М.А. Гартвіса та його ролі у становленні та розвитку Императорського Никитського саду, є актуальним.

М.А. Гартвіс належить до плеяди вчених, які зробили Никитський ботанічний сад одним з найкращих садів світу. При ньому одержали подальший розвиток роботи, розпочаті першим директором — Х.Х. Стевенем. Гартвіс інтродукував велику кількість видів і форм рослин, сприяв розвитку садівництва, квіткарства, плідництва та виноградарства. Колекції саду збільшилися більш ніж удвічі. Зміцнилися зв'язки з багатьма науковими і торговельними закладами Західної Європи та Америки. Він розпочав селекційну роботу і створив перші вітчизняні сорти і форми плодівих та декоративних рослин.

Никитський сад завдяки М.А. Гартвісу став «колискою російського виноробства» (Кузнецов, 1916). При ньому одержано перші російські вина, одне з яких — «Мускат рожевий» врожаю 1836 р. — відзначено у «Книзі рекордів Гіннеса» як найстаріше російське вино.

Авторами висвітлено життєвий шлях Миколи Андрійовича, його внесок в інтродукцію та акліматизацію рослин, селекційні досягнення, роботи у галузі виноградарства та виноробства, дослідження хвороб та шкідників рослин у Криму. Особливу увагу приділено інтродукції та селекції троянд — улюблених рослин Гартвіса. Інтродукція нових видів і сортів відбувалася завдяки співробітництву як з російськими

ботанічними садами і розплідниками, так і з закордонними установами. Гартвіс за сприяння графа Воронцова організував три експедиції на Кавказ (1837, 1839, 1858) для пошуку нових для Криму декоративних рослин.

М.А. Гартвіс багато уваги приділяв практиці розмноження рослин: щепленню сосен, ялиць, кипарисів, ялівців, туй, живцюванню ялівців, бруслин. Кожний сорт у Саду проходив комплексну перевірку та оцінку. При випробуванні рослин спостереження за їхнім розвитком доповнювалися щоденним фіксуванням Гартвісом температури повітря і кількості опадів.

Гортаючи сторінки багато ілюстрованої монографії, ми знайомимося з Никитським садом часів Гартвіса: автори наводять генеральні плани декоративного та плодового відділів саду, склад його колекцій. Значну увагу приділено також ролі Никитського ботанічного саду в розвитку рослинництва на півдні Росії в період директорства Гартвіса.

Джерельна база, використана авторами, являє собою зібрання творів, більшість з яких є раритетними виданнями кінця ХІХ — початку ХХ ст. Автори провели велику роботу, спрямовану на повернення до наукового обігу праць М.А. Гартвіса, розшуканих у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України, Одеської державної наукової бібліотеки ім. Максима Горького і Науково-довідкової бібліотеки Центрального державного історичного архіву України в Києві. Це книга «Обзор действий Императорского Никитского сада и Магарахского училища виноделия» (1855) та статті, надруковані в «Журнале садоводства», «Журнале Министерства государственных имуществ» та «Земледельческой газете». При підготовці монографії автори також використали матеріали архіву Никитського ботанічного саду.

На нашу думку, монографія З.К. Клименко, О.Л. Рубцової та В.К. Зикової посяде гідне місце серед видань, присвячених історії Никитського саду зокрема та історії біології взагалі. Видання буде корисним для ботаніків, інтродукторів, селекціонерів, істориків науки.

В.І. МЕЛЬНИК